

УДК 378.035:316.4]-057.87(477.5/.6)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-103-1-6-16>

ФЕНОМЕН ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПОГРАНИЧЧЯ СХОДУ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О. Р. Алексєєва

ORCID 0000-0003-3719-6775

І. І. Курліщук

ORCID 0000-0001-7980-7090

У статті обґрунтовано актуальність формування громадянськості студентської молоді в умовах повномасштабного воєнного вторгнення РФ. Громадянськість розглянуто як цілісне особистісне утворення, що складається з таких особистісних якостей, як: правова й політична зрілість, громадянська самосвідомість, почуття громадянської гідності, громадянського обов'язку, громадянської відповідальності, громадянської мужності, почуття патріотизму; активна життєва позиція в історичній долі Вітчизни та свого народу; усвідомлення себе повноправним членом соціальної спільноти. У роботі проаналізовано особливості формування громадянськості студентської молоді в умовах соціокультурного пограниччя Сходу України, виокремлено основні проблеми. Визначено соціокультурну ситуацію регіону як провідний чинник у формуванні громадянськості молоді. З'ясовано специфіку пограниччя як специфічного соціокультурного та етносоціального простору на межі культур, етносів, певних політичних утворень та його роль у формуванні громадянськості. А також окреслену проблему висвітлено з позиції теорії фронтиру, що спрямовує вивчення феномену формування громадянськості в річці взаємодії різних спільнот, їх взаємозв'язку та взаємовпливу у формуванні громадянського суспільства. Зазначено, що пограниччя відіграє важливі функції культурного накопичення, розвитку та збереження ідентичності та власної культурної самостійності, що сьогодні є вкрай важливим у формуванні громадянськості студентської молоді як майбутнього демократичної держави та активного агента сьогоденних позитивних змін.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянськість, студентська молодь, пограниччя, соціокультурне пограниччя, теорія фронтиру.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема виховання відповідального, патріотично свідомого громадянина з високим рівнем політико-правової культури постає наразі особливо актуальною в умовах військової агресії Росії на Сході України, що триває 8 років, а з моменту повномасштабного воєнного вторгнення РФ 24.02.2022 р. перебуває в полі зору громадськості, бо саме від молоді як активного прошарку суспільства, її готовності стати на захист рідної землі зі зброєю в руках чи займатися волонтерством, допомагаючи військовим і цивільним, залежить майбутнє нашої країни. Ефективне розв'язання окресленої проблеми насамперед належить до компетентності системи освіти на всіх її ланках, покликаний створити сприятливі умови для становлення особистості з новим типом мислення, толерантної, творчої, національно свідомої, орієнтованої на збереження найкращих морально-духовних основ власного народу й примноження своєю життєдіяльністю демократичних суспільних цінностей.

Проблема виховання громадянина нерозривно пов'язана з ідеєю створення громадянського суспільства й своїм корінням сягає античності. Кожне суспільство на будь-якому етапі свого розвитку прагнуло виховати справжніх громадян – прищепити їм основні суспільні цінності, норми, правила, закони співжиття, моделі соціальної поведінки. Результатом громадянського виховання є формування громадянськості особистості. Громадянськість – не константне явище, а завжди обумовлене суспільно-історичними векторами розвитку народу, саме тому й виникає потреба в передачі накопиченого в процесі державотворення самобутнього досвіду молодшому поколінню, яке має забезпечити наступність в утвердженні національної ідеї.

У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності зазначено: «Громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чуливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними... Звідси громадянськість – багатоаспектне поняття. Це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади. Громадянськість – духовно-моральна цінність,

світоглядно-психологічна характеристика людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З ним пов'язане більш або менш лояльне ставлення людини до встановлених в державі порядків, законів, інституцій влади, відчуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння домагатися дотримання власних прав та обов'язків» (Концепція, 2000, с. 7).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Сама проблема громадянського виховання та формування громадянськості далеко не нова для теорії і практики психолого-педагогічного знання. В історичному розрізі поняття «громадянськість» є найбільш дослідженим в контексті становлення демократичної, соціальної, правової незалежної України, що здебільшого в освітній парадигмі конкретизувалося в ідеї народності в працях вітчизняних культурних діячів і педагогів – Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Куліша, К. Ушинського, Б. Грінченка, С. Русової, Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

Громадянськість як складник духовно-морального розвитку особистості є предметом дослідження наукової школи Г. Шевченко: В. Алфімов, Є. Зеленов, М. Чурсін, М. Роганова, С. Рашидов розробляють теоретико-методичні основи формування ціннісного ставлення учнівської та студентської молоді до мови, культури, традицій, демократичних цінностей державотворення, громадянських прав і свобод, етнокультури національних меншин в Україні.

Обґрунтуванню філософського, соціологічного, психологічного та педагогічного аспектів громадянськості присвятили роботи сучасники: І. Бех, В. Білоусова, Н. Дерев'янка, М. Євтух, В. Кузь, В. Кремень, І. Сахневич, В. Струманський, М. Боришевський, П. Вербицька, Ю. Завалевський, О. Кошолоп, М. Кузякіна, С. Рябов, О. Сухомлинська, К. Чорна тощо.

Та попри численні дослідження проблема формування громадянськості молоді, як уже зазначалося раніше, потребує посиленої уваги педагогічної теорії й практики в умовах воєнного сьогодення, яке проявило низку проблем у суспільній свідомості як старшого покоління, так і молоді, зокрема на Сході України, який став першою військово-політичною ціллю агресора в так званій «денацифікації» та захопленні територій воєнним шляхом. Слід зазначити, що соціополітична ситуація пограниччя як специфічного, передусім соціокультурного та етносоціального простору, який відбиває взаємодію та взаємопроникнення культур, норм і цінностей етносів, певних політичних утворень, які

знаходяться в безпосередній межовій близькості, була використана РФ для маніпуляції свідомістю не лише людей похилого віку, для яких повернення в радянщину асоціюється із втраченими орієнтирами усталеного життя й молодості, а і юних громадян, стан сформованості почуття громадянськості яких наразі викликає занепокоєння: у молодих людей досить швидко змінюються духовні цінності; у моменти необхідності виявляти соціальну активність частина молоді губиться в суспільних перетвореннях, стає байдужою, індиферентною до політико-правових зрушень; у декого виникають проблеми в налагодженні взаємодії з соціумом, спілкуванні та розумінні сутності соціальних процесів, що породжує конфлікти, стресові ситуації, нерідко асоціальну поведінку. Безперечно, цей факт спричиняє посилену увагу до формування громадянськості в сучасних молодих людей та актуалізує посилення патріотичної її складової.

Мета статті – проаналізувати особливості формування громадянськості студентської молоді в умовах соціокультурного пограниччя Сходу України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Громадянськість – багатоаспектне поняття, фундаментальна духовно-моральна якість, психологічна та світоглядна характеристика особистості, яка має культурологічні засади й проявляється в активній життєвій позиції людини. Так, О. Сухомлинська визначає громадянськість як інтегративну якість особистості, що дозволяє їй відчувати себе соціально, морально, політично та юридично дієвспроможною (Сухомлинська, 2005, с. 4). В. Лола наголошує, що громадянськість – це морально-психологічна характеристика взаємодії особи з державою та іншими співгромадянами в системі відносин "держава – громадянин" (Лола, 2005, с. 139). П. Кендзьор розтлумачує цей феномен як компетентність – сукупність здатностей, що дозволяють активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Це такі елементи: дослідницька, компетентність соціального вибору, компетентність соціальної дії, комунікативна компетентність, навчальна (Кендзьор, 2016).

Резюмуючи теоретичні напрацювання вчених із зазначеної проблеми, зазначимо, що науковці одностайні в розумінні громадянськості як сукупності високорозвинених моральних якостей суб'єкта, що передбачає зрілість політичної і правової свідомості; почуття патріотизму, причетності до історичної долі Вітчизни та свого народу; усвідомлення себе повноправним членом соціальної спільноти. Громадянськість виявляється в почутті гордості за свою країну, у повазі до прав та обов'язків громадянина,

до Конституції держави, її традицій, звичаїв, символіки та в активній життєвій позиції в процесах державотворення.

Сензитивним періодом для активного формування громадянськості вважається пізній юнацький вік, що співпадає з періодом професійної підготовки – студентством. Здобувачі освіти ЗВО – це майбутня еліта, резерв дорослих громадян у майбутньому й водночас вагомий активний агент сьогоденних позитивних змін. Формування світогляду в процесі професійної підготовки, оволодіння комплексом соціальних ролей дорослої людини – професійними, сімейними, громадянськими – зумовлюють важливість організації ефективного освітнього процесу, спрямованого на формування громадянськості в студентській молоді ЗВО, якій визначається провідна роль у розбудові нового громадянського демократичного суспільства.

На особливості формування громадянськості як інтегративної якості особистості впливає багато чинників. Передусім це соціокультурна ситуація регіону. Для Сходу України ця ситуація визначається пограниччям, і це не лише простір географічний, а й простір, де взаємодіють різні культури, історії, релігії, мови. У цьому плані нас цікавить сам суб'єкт – колективний (груповий) або індивідуальний і його здатність вибудовувати межі своєї присутності в публічному просторі. Тому пограниччя можна визначити як соціокультурний феномен, який репрезентується як певний локалізований регіон з соціальною, культурною, економічною, політичною специфікою. Він має розглядатися не як фізичний простір, а як заселений простір. Пограниччя соціально освоєне, осмислене і проінтерпретоване людьми, що населяють його, і стало частиною їх «життєвого світу» (Адвілонене, 2008, с. 3).

В умовах російської військової агресії, яка на Сході України триває з 2014 року, особливу увагу науковців, зокрема істориків, соціологів, політологів, привернено до комплексу соціокультурних проблем Донбасу, який потлумачується як «типове стикове пограниччя, де система міжгрупових і міжособистісних відносин здавна формувалася в контексті перехідності, гетероглосії, взаємодії/зіткнення культурних традицій. Тут не було чітких демаркаційних ліній між окремими зонами впливу, але дихотомія «свій/чужий» явно чи неявно була присутня в суспільній свідомості» (Верменич, 2015, с. 18).

Наразі концепти «пограниччя», «соціокультурне пограниччя», «фронтір» набувають актуальності не лише для соціології, історії, соціолінгвістики, а й для психології і педагогіки.

У формуванні громадянськості студентської молоді в ситуації соціокультурного пограниччя слушною вважаємо думку С. Трояна про те,

що пограниччя – це передусім територія, якій притаманні унікальні можливості обміну, культурної дифузії, а також розвитку різних форм співпраці його мешканців; це територія, де утворюється специфічний клімат, що сприяє як сприйняттю культурних відмінностей і виробленню толерантного ставлення до них, так і конфронтації, ворожості, конфліктам, антагонізму. Отже, це простір, де формуються різні виміри суспільної свідомості (Trojan, 2008, с. 53).

Досліджувати феномен пограниччя необхідно в контексті насамперед соціального простору: уявити досліджуваний терен як пограниччя культур, етносів, держав, спільнот, традицій, норм та цінностей або як терен, в якому відбувається накладення соціальних структур (просторів, вимірів) на географічний (фізичний) простір суспільства (Кочан, 2008, с. 166).

Отже, пограниччя – це специфічний соціокультурний та етносоціальний простір, розташований на межі культур, етносів, певних політичних утворень.

Для нашого дослідження слушною є думка Я. Верменич, що «парадигма пограниччя освоює уже не лише територіальний, але й ментальний простір», «ментальні кордони («кордони в голові») формують дискурси політичної легітимації навіть більшою мірою, ніж реальні кордони» (Верменич, 2015, с. 34, 48). Як зауважує дослідниця, «пограниччя – це водночас і зона притягання, і ареал взаємовідштовхування, і простір маніпуляцій, диктує необхідність поєднання історико-генетичних, функціональних, психологічних підходів до його характеристик» в розумінні складності й неоднозначності процесів, які відбуваються на стиках різних культур, норм моралі, поведінкових стереотипів обабіч державних чи адміністративних кордонів. «У різних країнах ... відбуваються схожі процеси «притягання – відштовхування» саме в приграничних ареалах. Україна – не виняток, ціннісна розколотість тут виникла переважно внаслідок тривалого перебування різних частин країни в різних цивілізаційних системах, і поблизу кордонів вона давалася взнаки інтенсивніше, ніж деінде» (Верменич, 2015, с. 31).

Для вивчення особливостей історичних процесів у «стикових» зонах, де відбувається взаємообмін та взаємоприспособування різних культур, використовується теорія фронтиру (автор Ф. Тернер). Конструкт «фронтір» (*frontier*) визначає стратегію наукового пошуку, його спрямованість на дослідження процесів взаємодії між різними спільнотами, їх взаємозв'язку та взаємовпливу у формуванні громадянського суспільства і виявляється вельми перспективним у розумінні феномену соціокультурного простору Сходу України у формуванні громадянськості студентства.

Б. Паркер, зіставляючи сутність понять «пограниччя» і «фронтир», вважає, що перше, пограниччя (border), пов'язане з жорсткою, статичною, лінійною межею, а друге, фронтир (frontier), – із межею м'якою, змінною, зональною. Він же виділяє п'ять типів меж пограниччя : географічну (клімат, природні особливості, екологія, довкілля тощо); політичну (адміністративне ділення, військова влада, політична динаміка, політичне домінування, колонізація пограниччя, «закриття»/ «відкриття» фронтиру, переміщення фронтиру); демографічну в широкому сенсі (взаємодія етнічних груп, чисельність населення, здоров'я, гендерна класифікація населення, демографічні зрушення, прихована міграція, характер поселень, характер етногенезу); культурну (лінгвістична, релігійна, артефактна, культурні практики); економічну (виробництво, екосистема, залученість мігрантів, транспорт, прикордонна торгівля, контроль) (Parker, 2006, с. 42-43).

І. Чорновол, сучасний український історик, вивчаючи фронтир у компаративному аспекті, наголошує, що це «нормальний стан усіх багатокультурних незмодернізованих спільнот, простір змінних цінностей у зоні зіткнення різних ідентичностей і адаптування до природного середовища, коли завдяки інтенсивній комунікації, економічній, соціальній, культурній та політичній взаємодії відбувається запозичення, пристосування або одомашнення однієї культури іншою» (Чорновол, 2015). І з огляду на сучасні реалії додає: «Щодо України, то, здавалося б, реалії фронтиру тут давним-давно належать історії, але ознаки його відчутно і далі... Як символ фронтир забезпечує українцям їхню ідентичність, а от суто фронтирні амбівалентна лояльність і «роздрте сумління» шкодять їй, – надто саме тепер, коли водночас із перетворенням Донбасу на міліарний фронтир, ціла Україна, своєю чергою, знову стає порубіжжям європейської цивілізації, зоною жорсткого протистояння експансії Росії» (там само).

Таким чином, зважаючи на вищесказане, цілком можемо припустити, що пограниччя відіграє надзвичайно важливі функції: накопичення, збереження та розвитку. З одного боку, культура, також завдячуючи пограниччю, збагачується й розвивається, набуває нових для себе рис. З іншого ж – на пограниччі відбувається збереження ідентичності та власної культурної самостійності.

Самоідентифікація закладена від самого початку буття кожного народу. Усвідомлення власної приналежності до кожного етносу, який живе не тільки сьогодні, а був у минулому й житиме в майбутньому, є надзвичайно потужним і не надто легко «розмивається» під дією нових тенденцій сучасності. Первинною формою самосвідомості, культурної

ідентичності є зв'язок із рідною землею, тобто місцем власного проживання. Він є давнішим, предтечею формування нації.

Пограниччя є не тільки активним провідником нових культурних течій, місцем, з якого культура отримує нові резерви для розвитку, а й певним каталізатором, який здатен «провокувати» до глибокого самоусвідомлення зв'язку з певною землею, не просто як з територією, а як з батьківщиною. Тоді пограниччя наділяється знаковими, метафізичними рисами, воно стає духовною цінністю, частиною ментальності й природним виховним простором формування громадянськості особистості, яка самоідентифікує себе як представника певної нації й толерантно ставиться до культури представників інших етносів, розуміючи багатство полікультурного різноманіття регіону як частини цілої держави.

Як справедливо зазначає Л. Бутенко, унаслідок амбівалентності, а іноді й відкритої заангажованості в оцінках, рефлексіях та репрезентації усіх складників життя Донбасу, відсутності для широкого загалу населення належної інформаційної бази, недостатнього рівня аналітичної культури для оцінки конфліктних ситуацій (Бутенко, 2017, с. 119) тощо маніпулятивні впливи агресора на свідомість студентської молоді, яка знаходиться на шляху формування громадянськості, виявляють, на жаль, свою дієвість, а відсутність комплексу знань історико-культурного розвитку рідного краю породжують громадянську непевність і невизначеність, яка виражається в підміні істинних національних понять і цінностей штучно створеними на кшталт ідей «новоросії» чи «руського міра». Одностайні з науковицею, що міфологізація історії та сучасного етапу розвитку Донбасу зумовлюють особливу потребу в науково вивірєній інформації, яка б сприяла заповненню «інтелектуально-просвітницької лакуни» для молоді (там само, с. 119).

Наразі необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи із студентською молоддю в соціокультурному пограниччі пояснюється соціально-психологічними особливостями, характерними для мешканців Донбасу теперішнього часу. Це патерналізм, орієнтація на радянське минуле, ціннісна аномія та розгубленість, поділ на групи «ми» та «вони», тривале перебування в ситуаціях інформаційного дисонансу, психологічна неготовність визнати власні помилки у визначенні життєвих пріоритетів тощо. Відзначені особливості необхідно враховувати в організації виховної роботи зі студентською молоддю в регіоні в цілому та в організації національно-патріотичного виховання дітей та молоді зокрема.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Отже, резюмуючи, зазначимо: дослідження проблем формування громадянськості студентської молоді з урахуванням теорій

соціокультурного пограниччя та фронтиру наразі в умовах відкритої воєнної й прихованої інформаційної агресії РФ на Сході України є вельми перспективним з огляду на поліетнічність і полікультурність регіону, що дозволяє вибудувати культурний і політичний міжнаціональний діалог зі збереженням національної самоідентичності, що й стане міцним підґрунтям стабільного процесу нашого незалежного демократичного державотворення. Перспективами подальших наукових досліджень можуть стати педагогічні умови формування громадянськості студентської молоді в умовах військової агресії на Сході країни, зокрема посилення патріотичної складової окресленого феномену.

Література

1. Адвилонене Ж. Проблематика и возможности понятия «пограничье». *Перекрёстки*, 2008. № 2-4. С. 57-89.
2. Бутенко Л.Л. Особистість у соціокультурному пограниччі Сходу України в умовах інформаційної та військової агресії: педагогічні аспекти дослідження. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. праць / За заг. ред. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С. 114-121. URL:<http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2453/Bootenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 13.06.2022).
3. Верменич Я. В. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 69 с.
4. Кендзьор П. Ми серед інших. Інші серед нас. Форми і методи полікультурного виховання. Львів: ЗУКЦ, 2016. 159 с.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Проект / наук. творч. кол.: О.Сухомлинська (наук. кер.) та ін. *Шлях освіти*, 2000. № 3. С. 7-13.
6. Кочан В. М. Типологія пограниччя. *Культура народів Причорномор'я*, 2008. № 124. С. 165-168.
7. Лола В. Проблеми виховання людини і громадянина в контексті європейської інтеграції України. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали регіональної науково-практичної конференції Донецьк* : ДРІДУ НАДУ, 2005. С. 138-142.
8. Сухомлинська О. Громадянське виховання: спадщина і сучасність. *Доба історичної та громадянської освіти*: науково-методичний часопис, 2005. №2. С.4-5.
9. Чорновол І. Компаративні фронтири: світовий і вітчизняний вимір: монографія. Київ: Критика, 2015. 376 с.
10. Parker V. Toward an Understanding of Borderland Processes. *American Antiquity*, 2006. Vol. 71. № 1. Pp. 41-45.

11. Trojan S. Koncepcje Teoretyczne Pograniczana Ukrainie. *Pogranicze. Studia Spoleczne. Tom XIV. Numer specjalny*. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białystoku, 2008. Pp. 50-57.

References

1. Advilonene, Zh. (2008). Problematika i vozmozhnosti ponyatiya «pogranich`ye» [Problems and possibilities of the concept of «frontier»]. *Perekrestki*, 2-4, 57-89 (rus).
2. Butenko, L.L. (2017). Osobystist u sotsiokulturnomu pohranychchi Skhodu Ukrainy v umovakh informatsiinoi ta viiskovoi ahresii: pedahohichni aspekty doslidzhennia. [Personality in the socio-cultural frontier of the East of Ukraine in the conditions of information and military aggression: pedagogical aspects of the research]. *Hibrydna viinana Skhodi Ukrainy v mizhdystsyplynarnomu vymiri: vytoky, realii, perspektyvy reintehratsii :zb. nauk. prats / Zazah. red. red. V. S. Kurylo, S. V. Savchenko, O.L. Karaman*. Starobilsk: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 114-121. Retrieved from <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2453/Bootenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (date of appeal: 13.06.2022) (ukr).
3. Vermenych, Ya. V. (2015). Donbas yak porubizhnyi rehion: terytorialnyi vymir [Donbas as a frontier area: territorial dimension]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (ukr).
4. Kendzor, P. (2016). My sered inshykh. Inshi sered nas. Formy i metody polikulturnoho vykhovannia [We are among others. Others among us. Forms and methods of multicultural education]. Lviv: ZUKTs (ukr).
5. Kontsepsiia hromadianskoho vykhovannia osobystosti v umovakh rozvytku ukrainskoi derzhavnosti (2000). [The concept of civic education of the individual in the state development of Ukraine]: Proekt / nauk. tvorch. kol.: Cukhomlynska (nauk. ker.) ta in. Shliakhosvity. 3, 7-13 (ukr).
6. Kochan, V. M. (2008). Tipologiya pogranich'ya [Typology of the frontier]. *Kultura narodov Prichernomor'ya*, 124, 165-168 (rus).
7. Lola, V. (2005). Problemy vykhovannia liudyny i hromadianyna v kontekstii evropeiskoi intehratsii Ukrainy [Problems of a human and citizen education in the context of European integration of Ukraine]. *Aktualni problemy y evropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy : materialy rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* Donetsk : DRIDU NADU, 138-142 (ukr).
8. Sukhomlynska, O. (2005). Hromadianske vykhovannia: spadshchyna i suchasnist [Civic education: heritage and nowadays]. *Doba istorychnoi ta hromadianskoi osvity: naukovo-metodychnyi chasopys*. 2, 4-5 (ukr).
9. Chornovol, I. (2015). Komparatyvni frontyry: svitovi i vitchyzniani vymiri: monografii [Comparative frontiers: world and domestic dimension: monograph]. Kyiv: Krytyka, (ukr).
10. Parker, B. (2006). Toward an Understanding of Borderland Processes. *American Antiquity. Vol. 71. 1*. 41-45 (eng).
11. Trojan, S. (2008). Koncepcje Teoretyczne Pograniczana Ukrainie. *Pogranicze. Studia Spoleczne. Tom XIV. Numer specjalny*. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białystoku, 50-57 (pol).

THE PHENOMEN OF EDUCATIONAL SPACE OF THE SOCIAL AND CULTURAL FRONTIER OF THE EAST UKRAINE IN THE CONTEXT OF STUDENT YOUTH CITIZENSHIP FORMATION

O. R. Aleksieieva, I. I. Kurlishchuk

The article substantiates the urgency of student youth citizenship formation in the context of a full-scale military invasion of the Russian Federation. Citizenship is considered as a holistic personality formation, consisting of such personal qualities as legal and political maturity, civic self-awareness, sense of civic dignity, civic duty, civic responsibility, civic courage, patriotism; active life position in the historical destiny of someone's Motherland and its people; self-awareness as a full member of the social community. The peculiarities of citizenship of student youth formation in modern conditions of social and cultural frontier of the East Ukraine is analyzed in the work. The social and cultural situation of the region is identified as a leading factor in the harmonic youth citizenship formation. The main peculiarities of the border as a specific social and cultural and ethno-social space on the border of cultures, ethnic groups, certain political entities and its role in the formation of citizenship are clarified. The outlined problem is also highlighted from the standpoint of the frontier theory, which directs the study of the phenomenon of citizenship in the stream of interaction of different communities, their relationship and interaction in the formation of civil society. It is noted that the border plays an important role in cultural accumulation, development and preservation of identity and cultural independence, which is extremely important today in shaping the citizenship of student youth as future democracy and an active agent of today positive change.

Key words: civic education, citizenship, student youth, frontier, sociocultural frontier, frontier theory.

Алексеева Оксана Радиславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава, Україна). E-mail: alekseevaoksana36@gmail.com

Aleksieieva Oksana Radyslavivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Luhansk Taras Shevchenko National University (Poltava, Ukraine). E-mail: alekseevaoksana36@gmail.com

Курліщук Інна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава, Україна). E-mail: kurlinna@gmail.com

Kurlishchuk Inna Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Luhansk Taras Shevchenko National University (Poltava, Ukraine). E-mail: kurlinna@gmail.com